

УДК 378.126 (045)

Олена Проценко

ORCID ID 0000-0001-5046-854

Кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач науково-дослідної лабораторії освітології,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Тимошенка, 13-б, 04212 Київ, Україна,
o.protsenko@kubg.edu.ua

АКМЕОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СТРУКТУРА І ЗМІСТ

У статті визначено зміст поняття «акмеологічна компетентність», яке характеризується як багатокomпонентне утворення, що забезпечує спрямованість майбутнього викладача на професійний саморозвиток, досягнення власного акме у професійній діяльності. Визначено основні компоненти акмеологічної компетентності: мотиваційно-ціннісний (спрямованість на досягнення професійного акме, розуміння цінності знань та набутих кваліфікацій); когнітивний (знання з акмеології, інформатики, з предметів обраної галузі знань); процесуально-діяльнісний компонент (уміння щодо неперервного навчання, професійно-педагогічні уміння); особистісно-рефлексивний компонент (характерологічні, індивідуально-психологічні та рефлексивно-коригувальні вміння).

Ключові слова: акмеологічна компетентність, майбутній викладач закладу вищої освіти, саморозвиток.

© Проценко О., 2019

<https://doi.org/10.28925/2312-5829.2019.1-2.344356>

Вступ. Сучасна українська система освіти в умовах динамічного розвитку інформаційного суспільства потребує неперервного оновлення змісту, методів, форм і засобів навчання. Перед закладами вищої освіти стоїть завдання підготовки викладачів для роботи в умовах вирішення завдань модернізації української системи освіти, використання новітніх освітніх технологій, формування компетентного, відповідального, конкурентоспроможного викладача закладу вищої освіти, готового до постійного професійного саморозвитку, соціальної та професійної мобільності,

навчання впродовж життя. Саме тому у ході підготовки майбутніх фахівців необхідним є розвиток акмеологічної компетентності, що сприяє саморозвитку викладача впродовж усього життя.

Аналіз наукових джерел. Дослідженню проблеми професійної підготовки викладачів вищої школи приділяється належна увага у педагогічній теорії, зокрема, таким її аспектам: філософія сучасної вищої освіти (В. Андрущенко, В. Огнев'юк, В. Кремень); проблеми неперервної професійної освіти (С. Гончаренко, А. Лігоцький, Н. Ничкало, С. Сисоєва); педагогічні основи організації освітнього процесу у закладах вищої освіти (О. Мещанінов, В. Сагарда, І. Соколова, І. Тихонов); підготовка майбутнього викладача вищої школи (В. Берека, В. Калошин, Г. Матушевський, О. Мороз, Б. Степанишин, В. Юрченко).

Загальну характеристику акмеології як галузі наукового знання надає В. Вакуленко, С. Пальчевський, Г. Яворська. Проблемі розвитку акмеологічної компетентності вчителів присвятили свої праці О. Гречаник, О. Дубасенюк, Н. Кошарна. В. Гладкова визначила сутність акмеологічної компетентності менеджера-лідера освітнього закладу. Л. Рибалко в своїх наукових працях обґрунтовує акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя.

Разом з тим, проблема розвитку акмеологічної компетентності майбутнього викладача закладу вищої освіти є недостатньо дослідженою, що обумовлює більш ретельне вивчення цього питання.

Мета статті – визначити зміст та структуру акмеологічної компетентності майбутнього викладача закладу вищої освіти; виокремити основні структурні компоненти акмеологічної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури з проблем професійного розвитку викладача вищої школи, розвитку акме професійної діяльності засвідчує, що багатогранні аспекти досліджуваних проблем знайшли своє відображення в різних напрямках педагогічних досліджень.

Досліджуючи професійну діяльність викладачів вищої школи, С. Сисоєва і І. Соколова наголошують на тому, що серед функцій викладача (організаторська, інформаційна, трансформаційна, мобілізуюча, науково-предметна, психолого-педагогічна тощо) виділяється самоосвітня, яка полягає у цілеспрямованому та систематичному поліпшенні, вдосконаленні, розвитку себе та своєї діяльності. Дослідниці акцентують увагу на тому, що педагогічна діяльність є специфічною формою професійної самореалізації, саморозвитку викладача вищої школи (Сисоєва С., Соколова І., 2016, с.165).

В. Ільчук також акцентує увагу на професійному саморозвитку педагога. Дослідниця зазначає, що мета саморозвитку, по суті, недосяжна, оскільки межі розвитку особистості не існує, але важливий сам процес наближення до цієї мети. Процес саморозвитку педагога здійснюється в двох взаємопов'язаних формах – самовиховання та самоосвіти (Ільчук В., 2016, с.85-86).

Досліджуючи особливості професійного розвитку викладача, О. Волобуєва звертає увагу на сім основних його характеристик, а саме: рефлексія; постійне навчання; креативність; близькість до тих, кого навчає; співпраця з колегами; допитливість; принциповість, що виявляється у відповідності усталеним цінностям викладача (Волобуєва О., 2014).

Н. Сідаш, вивчаючи формування педагогічної свідомості у майбутніх викладачів вищої школи, важливу роль відводить розвитку процесів самості, мотивів саморозвитку особистості викладача. Дослідниця визначає педагогічну свідомість як цілісне, динамічне особистісне утворення, яке містить у собі професійні знання та вміння, особистісний досвід викладача та його професійно важливі якості, усвідомленість педагогічних цінностей, сформованість ціннісних орієнтацій та мотивів саморозвитку педагогічної свідомості, позитивне емоційно-ціннісне відношення до себе як фахівця та своєї професійної діяльності, вміння керувати особистими психічними та емоційними станами, професійну та творчу активність, цілепокладання, професійну спрямованість, здатність до рефлексії (Сідаш Н., 2017, с.6).

Р. Цокур спрямовує увагу на необхідність формування потенціалу професійного саморозвитку майбутніх викладачів вищої школи у процесі їхнього навчання в магістратурі (Цокур Р., 2004, с.13).

Л. Рибалко обґрунтовує модель науково-методичної системи забезпечення готовності майбутнього вчителя до професійно-педагогічної самореалізації на акмеологічних засадах, згідно з якою готовність майбутнього вчителя до професійно-педагогічної самореалізації забезпечується, передусім реалізацією положень акмеологічного підходу щодо сутності самореалізації особистості, зокрема професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (Рибалко Л., 2008, с.29).

Отже, вітчизняні науковці зосереджують увагу на необхідності розвитку у викладачів закладів вищої освіти готовності до професійного саморозвитку впродовж життя, творчої активності та рефлексії, усвідомленості педагогічних цінностей та мотивації до педагогічної діяльності. Слід зазначити, що такий підхід до підготовки майбутніх викладачів сприяє розвитку у них акмеологічної компетентності – інтегральної системи знань, умінь, навичок, необхідних для досягнення акме-вершини їх професійної досконалості, постійного розвитку.

У науково-педагогічній літературі зустрічається декілька підходів до визначення поняття «акмеологічна компетентність». Так, В. Гладкова визначає, що акмеологічна компетентність – це інтегральна здатність людини вибудовувати свій поступальний розвиток у різних сферах діяльності за умов постійного ускладнення задач і зростання рівнів досягнень, що потребують максимальної реалізації психологічних ресурсів людини. При цьому дослідниця виокремлює аутопрофесійну акмеологічну компетентність, що виступає головним когнітивним компонентом підсистеми професіоналізму та діяльності, сфера професійного інтересу, постійно розширювана система знань, які дають можливість виконувати професійну діяльність з високою продуктивністю (Гладкова В.).

Акмеологічну компетентність викладача Л. Рибалко розуміє як мету і результат його фахової підготовки в магістратурі, як інтегративне особистісне

новоутворення, що характеризується усвідомленим постійним прагненням вдосконалювати себе засобами інноваційної педагогічної діяльності, знаннями й уміннями самоорганізації та самореалізації в професійній діяльності, розвиненими якостями професійної мобільності, самопізнання й самовдосконалення (Рибалко Л., 2017, с.157).

Акмеологічна компетентність має свою структуру, розкриття якої сприятиме глибшому розумінню її сутності. На основі проведеного аналізу науково-педагогічної літератури нами визначено основні складові компоненти акмеологічної компетентності, а саме: *мотиваційно-ціннісний, когнітивний, процесуально-діяльнісний, особистісно-рефлексивний*.

Мотиваційно-ціннісний компонент забезпечує спрямованість майбутнього викладача на особистісне та професійне самовдосконалення, досягнення власного акме у професійній діяльності. Передбачає усвідомлення необхідності особистісного і професійного росту та спрямованість на його досягнення. Включає розуміння цінності знань та набутих кваліфікацій, тобто усвідомлення необхідності засвоєння знань та збереження набутих кваліфікацій для досягнення професійного і особистісного акме. Він передбачає наявність інтересу до професійної діяльності, який характеризує потребу особистості в знаннях, в оволодінні ефективними способами організації професійної діяльності.

Когнітивний компонент будується на основі знань, що забезпечують усвідомленість необхідності професійного та особистісного самовдосконалення та формування здатності навчання упродовж життя. До таких знань можна віднести:

1. *Базові знання з акмеології* (педагогічної акмеології), а саме: знання про людину як індивіда, особистість, суб'єкта діяльності; індивідуальний стиль професійної діяльності; алгоритми, прийоми виявлення, проектування розвитку й реалізації власного творчого потенціалу; можливі рівні досягнень у професійній діяльності; індивідуальні траєкторії зміни власного стилю педагогічної діяльності відповідно до своїх психофізичних можливостей, здібностей, вимог інноваційного середовища вищого навчального закладу; знання про створення акмеограми (опис усіх сфер життєдіяльності людини: професійна діяльність, повсякденне життя, Акмеологічна компетентність майбутнього викладача закладу вищої освіти: структура і зміст

особистісний розвиток, результати праці) та моделювання професійної кар'єри на основі вивчення життєвого та професійного шляху відомих педагогів; знання про механізми підтримування власного здоров'я, без чого практично не можливо досягнути рівня акме.

2. *Базові знання в галузі інформатики* й сучасних інформаційних технологій, що включають теоретичні знання про основні поняття й методи інформатики як наукової дисципліни; способи подання, зберігання, обробки й передачі інформації за допомогою комп'ютера; знання про особливості роботи на персональному комп'ютері на основі використання операційних систем, утиліт, надбудов над операційною системою й операційними оболонками; знання механізмів представляти інформацію в Інтернет; знання про форми організації самостійної роботи студентів за допомогою Інтернет-технологій) (Сікора Я., 2007, с.49).

3. *Знання з обраної наукової галузі*. Когнітивний компонент формується на ґрунті фундаментальних фахових знань з обраної студентом спеціальності.

Процесуально-діяльнісний компонент акмеологічної компетентності характеризується розвитком умінь щодо неперервного навчання і професійно-педагогічних умінь.

Уміння щодо неперервного навчання являють собою сукупність організаційних, інформаційних та творчо-індивідуальних вмінь.

До організаційних умінь належать: вміння планувати і організовувати діяльність, спрямовану на досягнення певної мети; вміння розподіляти увагу між різними об'єктами професійної діяльності; організовувати робоче місце; прогнозувати результат професійної діяльності, докладати зусилля для його досягнення.

Інформаційними вміннями майбутнього викладача є такі: вміння й навички щодо використання сучасних інформаційних технологій у професійній діяльності та саморозвитку; навички роботи з персональним комп'ютером; вміння використовувати, аналізувати, оцінювати та опрацьовувати інформацію з різних точок зору під час розв'язування актуальних задач; вміння користуватися

каталогами, довідковою літературою, складати бібліографію; працювати із статистичним матеріалом, графіками, схемами, таблицями.

До творчо-індивідуальних вмінь можна віднести такі: виділяти головне в явищах, процесах діяльності; вміння критично мислити; переносити знання й способи діяльності, життєвий досвід у нову ситуацію, вміння освоювати інноваційні технології; дослідницькі вміння; уміння працювати в групі.

Професійно-педагогічні вміння, що характеризують процесуально-діяльнісний компонент акмеологічної компетентності, складаються з гностичних, дидактичних, конструктивних, проєктивних, комунікативних вмінь, вмінь організовувати педагогічний дискурс та уміння впроваджувати інноваційні технології в освітньому просторі закладу вищої освіти.

Особистісно-рефлексивний компонент передбачає наявність у майбутнього викладача особистісних якостей та рефлексивних умінь, що сприяють досягненню акме. На основі досліджень С. Сисоєвої вирізняємо характерологічні, індивідуально-психологічні та рефлексивно-коригувальні вміння майбутнього викладача (Сисоєва С., 2006, с.146).

До характерологічних умінь відносимо такі: сміливість, самостійність, готовність до ризику, цілеспрямованість, наполегливість, ініціативність, працелюбність, вміння довести справу до кінця, емоційна активність тощо.

Індивідуально-психологічними вміннями можна вважати альтернативність, дивергентність, самостійність мислення; асоціативність пам'яті; цілісність; синтетичність; самостійність сприйняття.

Рефлексивно-коригувальними вміннями є такі: здатність до рефлексії особистісної та професійної діяльності; здатність до самооцінки; здатність до коригування і регуляції навчальної діяльності; індивідуально-творчий стиль професійної діяльності; розвиток емоційного інтелекту (Сисоєва С., 2006, с.146-147).

Отже, виділення компонентів акмеологічної компетентності дає можливість конкретизувати сутність цього поняття та визначити методи і форми організації навчання майбутніх викладачів з метою досягнення високого рівня розвитку Акмеологічна компетентність майбутнього викладача закладу вищої освіти: структура і зміст

кожного компоненту і акмеологічної компетентності в цілому.

Висновки. Акмеологічна компетентність є багатокомпонентним утворенням, що забезпечує спрямованість майбутнього викладача до професійного саморозвитку, досягнення власного акме у професійній діяльності; формування здатності навчання упродовж життя; розвитку особистісних якостей та рефлексивних умінь, що сприяють досягненню акме. Основні компоненти акмеологічної компетентності (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, процесуально-діяльнісний, особистісно-рефлексивний) є взаємопов'язаними елементами, які у сукупності сприяють досягненню високого рівня готовності до неперервного саморозвитку майбутніх викладачів вищої школи.

Перспективним напрямом дослідження є визначення основних критеріїв та показників рівня сформованості акмеологічної компетентності майбутнього викладача закладу вищої освіти.

Література

Волобуєва О.Ф. Професійна діяльність сучасного викладача вищої школи: виклики та пріоритети. *Зб. наук. праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки*. 2014. №4 (73). С.392–406.

Гладкова В.М. Акмеологічна компетентність менеджера-лідера освітнього закладу. URL : http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24033/1/Gladkova_F.pdf (дата звернення: 17.12.2018)

Ільчук В.В. Педагогічні умови професійного саморозвитку викладачів фахових дисциплін у вищих аграрних навчальних закладах : дис. ... кандидата пед.наук: 13.00.04. Вінниця, 2016. 254 с.

Рибалко Л.С. Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя: автореф. дис.. ... доктора пед. наук. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Харків, 2008. 45 с.

Рибалко Л.С. Теоретичні та прикладні аспекти педагогічної акмеології у вищій школі. *Вісник. Серія: Педагогічні науки*. 2017. № 142. С.156–158.

Сідаш Н.С. Формування педагогічної свідомості у майбутніх викладачів вищої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2017. 23 с.

Сікора Я.Б. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції

«Професійна підготовка вчителів в умовах упровадження кредитно-модульної системи», Київ, 2007 / КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2007. С. 49–53.

Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підручник. Київ: Міленіум, 2006. 346с.

Сисоєва С.О., Соколова І.В. Теорія і практика вищої освіти: навч. посібник. Київ-Маріуполь, 2016. 338с.

Цокур Р.М. Формування потенціалу професійного саморозвитку в майбутніх викладачів вищої школи у процесі магістерської підготовки: автореф. канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Одеса, 2004. 18 с.

References

Volobujeva, O. F. (2014). Profesijna dijalnistj suchasnogho vykladacha vyshhoji shkoly: vyklyky ta priorytety [Professional activity of higher education teacher: challenges and priorities]. *Zb. nauk. pracj Nacionalnoji akademiji derzhavnoji prykordonnoji sluzhby Ukrainy. Serija: Pedagoghichni ta psykologhichni nauky*. 4 (73). (ukr).

Ghladkova, V. M. Akmeologhichna kompetentnistj menedzhera-lidera osvitnjogho zakladu [Akmeological competence of manager-leader of educational establishment]. Retrieved from: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24033/1/Gladkova_F.pdf (ukr)

Iljchuk, V. V. (2016). *Pedagoghichni umovy profesijnogho samorozvytku vykladachiv fakhovykh dyscyplin u vyshhykh aghrarnykh navchaljnykh zakladakh* [Pedagogical conditions of professional disciplines teachers' self-development in higher agrarian educational establishments : Dissertation of candidate of pedagogical sciences: 13.00.04 – Theory and methodology of professional training]. Vinnycja. 254 s. (ukr).

Rybalko, L. S. (2008). *Akmeologhichni zasady profesijno-pedagoghichnoji samorealizaciji majbutnjogho vchytelja* [Akmeological principles of professional pedagogical self-realization of future teacher: Extended abstract of candidate's thesis: 13.00.04 – Theory and methodology of professional training]. Kharkiv, Ukraine (ukr).

Rybalko, L. S. (2017). Teoretychni ta prykladni aspekty pedagoghichnoji akmeologhiji u vyshhij shkoli [Theoretical and applied aspects of pedagogical akmeology at higher school]. *Visnyk. Serija: Pedagoghichni nauky*. 142. S.156-158.

Sidash, N.S. (2017). *Formuvannja pedagoghichnoji svidomosti u majbutnikh vykladachiv vyshhoji shkoly* [Forming of future higher education teachers pedagogical consciousness: Extended abstract of candidate's thesis: 13.00.07 – Theory and methodology of education]. Kyjiv, Ukraine (ukr).

Sikora, Ja. B. (2007). *Formuvannja profesijnoji kompetentnosti majbutnjogho vchytelja informatyky* [Forming of professional competence of future informatics teacher: materials of the Allukrainian scientific and methodical conference "Professional training of teachers during the implementation of the ECTS". Kyjiv, Ukraine (ukr.)

Sysojeva, S.O. (2006). *Osnovy pedagoghichnoji tvorchosti: pidruchnyk* [Pedagogical creativity : textbook]. Kyjiv: Milenium. 346 s. (ukr).

Sysojeva, S. O., Sokolova, I. V. (2016). *Teorija i praktyka vyshhoji osvity: navch.posibnyk* [Theory and practice of higher education]. Kyjiv-Mariupolj. 338 s. (ukr).

Cokur, R. M. (2004). *Formuvannja potencialu profesijnogho samorozvytku v majbutnikh vykladachiv vyshhoji shkoly u procesi maghisterskoho pidghotovky* [*Forming of the professional self-development potential of future higher education teachers during the Master's programme: Extended abstract of candidate's thesis: 13.00.04 – Theory and methodology of professional training*]. Odesa, Ukraine (ukr).

АКМЕОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩЕГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ УЧРЕЖДЕНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ

Проценко Елена, кандидат педагогических наук, доцент, заведующая научно-исследовательской лабораторией освитологии Киевского университета имени Бориса Гринченко, ул. М.Тимошенко, 13-б, 04212, Киев, Украина, o.protsenko@kubg.edu.ua

В статье дано определение понятия «акмеологическая компетентность», которое характеризуется как многокомпонентная структура, обеспечивающая направленность будущего преподавателя на профессиональное саморазвитие, достижение собственного акме в профессиональной деятельности. Определены основные компоненты акмеологической компетентности: мотивационно-ценностный (направленность на достижение профессионального акме, осознание ценности знаний и приобретенных квалификаций); когнитивный (знания по информатике, акмеологии и выбранной специальности); процессуально-деятельностный (умения непрерывного обучения, профессионально-педагогические умения); личностно-рефлексивный (характерологические, индивидуально-психологические и рефлексивно-корректирующие умения) компоненты.

Ключевые слова: акмеологическая компетентность, будущий преподаватель учреждения высшего образования, саморазвитие.

ACMEOLOGICAL COMPETENCE OF THE FUTURE HIGHER EDUCATION TEACHER: STRUCTURE AND CONTENT

Protsenko Olena, PhD (Pedagogy), Associative Professor, Head of Educology Research Laboratory, Borys Grinchenko Kyiv University, 13-b M. Tymoshenko Str., 04212, Kyiv, Ukraine, o.protsenko@kubg.ua

The modern Ukrainian system of education requires updating of the content, methods, forms and means of training. Higher education institutions are faced with the problem to train teachers to work in the context of education system modernization, the use of the innovative educational technologies, the formation of competent, responsible higher education teacher, which is ready for permanent professional self-development, social and professional mobility. That is why the development of acmeological competence is necessary during the training of future specialists, which promotes the teacher's self-development throughout the life. The article defines the meaning of the term «acmeological

competence», which is characterized as a multicomponent structure, which provides the future higher education teacher's orientation to professional self-development, achievement of his own acme in professional activity. The basic components of acmeological competence are identified: motivational and value components (achieving the professional acme, understanding the value of knowledge and acquired qualifications); cognitive (knowledge in acmeology, computer science, in the professional subjects); procedural component (skills for lifelong learning, professional and pedagogical skills); personality-reflexive component (characteristic, individual-psychological and reflexive-correcting skills). The defining of components of the acmeological competence makes possible to specify the essence of its concept and to determine methods and forms of organization of future teachers training in order to achieve a high level of development of each component and acmeological competence as a whole.

Keywords: *acmeological competence, future teacher of higher education institution, self-development.*

Стаття надійшла до редакції 03.01.2019

Прийнято до друку 28.02.2019